

KÖROĞLU DESTANI'NIN AVRUPA DİLLERİNE ÇEVİRİSİ VE YAYINI: YABANCI ARAŞTIRMACILAR GÖZÜYLE İNCELENMESİ

Elza İSMAYILOVA*

Öz

Kendi tarihini sanatsal biçimde ifade etmeyi başaran Türk'ün Oğuz Kagan, Kitabı-Dede Korkut, Manas, Alpamış, Köroğlu ve diğer destanları dünya kültürü tarihinin nadir incileri olarak kabul edilir. Köroğlu Destanı'nın Avrupa dillerine tercümesi önemli bir meseledir. Makalede Türk Dünyasının kahramanlık destanı olan Köroğlu'nun Alexander Chodzko neşrinden sonra popülerlik kazanarak kısa sürede tüm Avrupa'ya yayıldığından bahsediliyor. Aynı zamanda birçok bilim adamı ve araştırmacıların ilgisini çektiği vurgulanır, destanın araştırılmasında bu neşrin bilimsel önemi ve yeri açıklanır.

Ayrıca, Köroğlu Destanı'nın tetkiki ile ilgili Avrupa dillerinde yapılan araştırmalar gözden geçirilir. Bu bilimsel çalışmaların başarılı yönlerinin yanı sıra kusurlu yönlerine de dikkat çekilir. Kaynaklar da kronolojik sırayla verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Köroğlu Destanı, Alexander Chodzko, Çeviri, Türk Folkloru

THE TRANSLATION OF THE EPIC KOROGHLU INTO THE EUROPEAN LANGUAGE AND ITS PUBLICATION: THE STUDY IN THE EYES OF THE FOREIGN RESEARCHERS

Abstract

Turk's Oghuz Kagan, Kitabı-Dede Korkut, Manas, Alpamish, Koroghlu and other epics which artistically addressed their own history are recognized as unique pieces of the world cultural history. The translating the Epos of Koroghlu, to the European languages is the important issue. The article touches upon the popularity of the heroic epic "Korogly" in Europe within a short period of time right after the publication of Alexander Chodzko. Moreover, it deals with the issues how the epic caused the interest of many scholars and researchers and emphasizes the scientific importance and role of this publication in the study of the epic.

Also, attention is paid to researches of *Koroghlu*, which it was carried out in European languages. As it is noted the successful aspects of these scientific works, at the same time, it is shown the imperfect directions of them. Sources, are given in chronological order.

Key Words: The Epic of Koroghlu, Alexander Chodzko, Translation, Turkic Folklore

Giriş

Türk dünyasının milli varlığı olan Köroğlu Destanı halk hafızasında silinmez izler bırakmıştır. Bu destan uluslararası edebi-kültürel mirasın en muhteşem abideleri arasındadır. XIX. yüzyılın ilk yarısından dünya halklarının destanları ile karşılaştırıldığında önemli yeri olan Köroğlu Destanı çok sayıda araştırmacı, diplomat, gezgin, oryantalist ve bilim adamları tarafından araştırılmıştır. Köroğlu'nun kökeni, kimliği, kahramanlığı ile ilgili farklı görüşler mevcuttur.

Bunun sonucunda, Köroğlu Destanı Avrupa'da tercüman ve araştırmacıların ilgisini çekmiş; hem asıllarından, hem de İngilizce'ye tercümesinden çeşitli dillere çevrilmiştir. Bir konuyu da belirtelim ki, destanın asıllarından başka dillere tercüme edilmiş örneklerinin sayısı hayli azdır.

* Azerbaycan, Hazar Üniversitesi, Öğretim Üyesi, e-posta: elzaxanim@yahoo.com

Köroğlu Destanı'nın ilk defa XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren toplanması, farklı dillere çevrilmesi, araştırılması ve yayımlanmasında Avrupalı gezgin, diplomat ve araştırmacılar A.Chodzko, G.Sand, A.Haksthausen, İ.Kunos ve başkalarının katkıları olmuştur.

Köroğlu Destanı'nın ilk tam versiyonunu bilim alemine tanıtan Alexander Chodzko'nun 1842 yılı Londra basımı Köroğlu Destanı'nın diğer tercümelerinin ortaya çıkmasına yol açtığı için destanın çeviri tarihine, mantıksal olarak, İngiliz diline tercümesinden başlamak daha uygun olurdu.

Köroğlu İngilizce

Köroğlu Destanı'nın Avrupa dillerine çevirisi, yayını ve araştırılması Polonya asıllı oryantalist, bilim adamı, araştırmacı ve tercüman Alexander Chodzko (1804-1891) tarafından gerçekleştirilmiştir. Chodzko 1830-1841 yıllarında Rusya'nın İran'daki Büyükelçiliği'nde çeşitli görevlerde çalışmıştır. Kendi bu zaman diliminde Rusya İmparatorluğu'na mensup Hazar ülkelerinde yaşayan halkların, özellikle Azerbaycanlıların dili, kültürü, edebiyatı, gelenek ve görenekları ile ilgilenmiş, bu alanları kapsamlıca öğrenmiş ve zengin malzeme toplamıştır. Chodzko *Köroğlu Destanı*'nin toplanmasına da önayak olmuştur.

Chodzko topladığı materyalleri 1842 yılında *Specimen of the Popular Poetry of Persia, as Found in the Adventures and Improvisations of Kurroglou, the Bandit-Minstrel of Northern Persia, and in the Songs of the People Inhabiting the Shores of the Caspian Sea* (İran'ın Popüler Şiir Örnekleri, Kuzey İran'ın Korsan Aşığı Köroğlu'nun Macera ve Emprovizasyonları ve Hazar Denizi Kıyılarında Yaşayan Halkların Şarkıları) adıyla Londra'da İngilizce Büyük Britanya ve İrlanda Doğu Çeviri Fonu için neşrettirmiştir. Yazarın bu kitabında Köroğlu Destanı ile birlikte, Hazar Denizi kıyılarında yaşayan halkların folklor örnekleri de yer almıştır. Bu yayım içinde Köroğlu *Köroğlu Destanı*'na Giriş (Introduction to Kurroglou, p.3) ve *Kuzey İran'ın Korsan Aşığı Köroğlu'nun Macera ve Emprovizasyonları* (The Adventures and Improvisations of Kurroglou, the Bandit-Minstrel of Northern Persia, pp.17-344) başlıklarıyla ilgili sayfalarda yer almaktadır.

Chodzko bu kitabın *Nine Persian Airs, Arranged of the Piano-Forte* (Piyano için Aranjman Edilmiş Dokuz Fars Havası) bölümüne M.Anthony Kontski'nin piyano için aranjman yaptığı dokuz şarkısının notalarını da Pers havaları (Persian Airs) adıyla dahil etmiştir. Birinci nota *Köroğlu* (Kurroglou), ikinci nota *Azerbaycan havası* (Azerbaijani Air) adlarını taşırlar (Chodzko, 1842: 583, 585).

Chodzko'nun *Köroğlu Destanı* on üç bölümden oluşur, orijinal elyazması şikasta yazı türü ile yazılmıştır. Metnin nesir (yurt) kısmını Farsça, şiirleri ise Azerbaycan Türkçesindedir. Şiir mısralarının (dizelerinin) altında nispeten küçük harflerle Farsça çevirileri de verilmiştir (Abbasov, 2007: 6).

Chodzko'nun bu kitabında şiirler doğaçlama şeklindedir. Anlaşılan, düzyazı ve nazım şeklinde dönüşümlü olarak kaleme alınan *Köroğlu Destanı*'nin bu ikili yapısı destanın başka dillere çevrilmesinde sıkıntı yaratmıştır. Köroğlu Destanı'nın elyazması Paris Milli Kütüphanesi'nin Türk Elyazmaları Fonunda Chodzko'nun kişisel arşiv malzemeleri ile birlikte, S.P. 994 şifresi altında tutulur.

Elyazmanın sonunda toplanmasına katkıda bulunan girişimcisi, informatörü ve yazılma tarihi hakkında bilgi verilmiştir:

Bu kitabın tasnifine neden Sayın Hacı Mirza İskender olmuştur. Kitabın musannifi Aşık Sadık adı ile ün kazanmış Sadık Bey ve onu kaleme alan Mirza Abdulvahap olmuştur. Sayın Mirza İskender'in hizmetkârları – Mirza Mehdi Gilani, Hazratkulu Bey ve Yakup Bey de bu işe tanıklık etmişlerdir. Çarşamba günü, Rebiülevvel ayının on beşi, Hicri Kameri bin iki yüz ellinci yıl (Miladi 22 Temmuz 1834 – E.İ)... Bu nüshayı baştan sona Mahmud Han Dünbülü Dircuy toplamıştır. Metin doğrudur, fakat türki resmî'l hattında birkaç yanlış gitmiştir. Ulu Mirza İskender bunu not alsa da, onları düzeltmeye fırsatı olmamıştır (Koroğlu, 1997:198).

İlginç bir olguya dikkat edelim: Pertev Naili Boratav Zeki Velidi Toğan'ın Paris Milli Kütüphanesi'den *Koroğlu Destanı* ile ilgili aldığı notlara dayanarak, Alexander Chodzko'nu *Mirza Aleksandır (Chodzko)* gibi vermiştir (Boratav, 1984: 252). Bazı araştırmacılara göre, Hacı Mirza İskender ve Alexander Chodzko aynı şahsı ifade eder. Şunu da belirtelim ki, *Hacı* kelimesi Hodzko isminin tahrif olunmuş şekli (Hacko), *Mirza* kelimesi Doğu Türk devletlerinde asalet unvanı, *İskender* ismi ise Alexander'ın araplaştırılmış biçimidir (Al/El (ال) takısı+İskender – Alexander). Gerçekten de Doğu'da *Alexander* adı hep *İskender* olarak kullanılır (Örnek: Makedonyalı *İskender – Alexander of Macedonia/Büyük İskender – Alexander the Great*).

Dikkat edilirse, bu elyazmanın sonunda verilmiş kayıttan Hacı Mirza İskender'in Chodzko'nun kendisi olduğu anlaşılıyor. Fikrimizce, bu önerme gerçeğe daha yakındır. Öyle ki, destanı Chodzko'nun kişisel girişimi ile Aşık Sadık söylemiş, Mirza Abdulvahap ise kaleme almıştır.

Chodzko *Koroğlu Destanı'na Giriş* bölümünde Koroğlu karakterini başka ulusların destan kahramanları ile mukayese ederek onun Kuzey Horasan'dan çıkmış olduğunu iddia eder ve destanın yaranma tarihini ise XVII. yüzyılın ikinci yarısı olarak kabulediyor. Chodzko Koroğlu'nun II. Şah Abbas'ın hâkimiyeti döneminde (H.1051-1077/M.1641-1666) Hoy (Khoi) – Erzurum yolu üzerinde eşkıyalık yaptığını ve Teke tayfasından gelen bir Türkmen olduğunu öne sürmektedir (Chodzko, 1842: 3; 334).

Ancak önemli bir noktaya dikkat çekmemiz gerekiyor. Chodzko'nun Koroğlu'nun II. Şah Abbas zamanında yaşadığını vurgulamasına rağmen bu bilgi tarihle çelişmektedir. Belli olduğu üzere, I. Şah Abbas'tan sonra torunu Şah Safi, ondan sonra ise II. Şah Abbas iktidarda olmuşlardır. Aslında, Chodzko'nun hatırlattığı II. Şah Abbas 1587-1629 tarihleri arasında Safe-vilerin en ihtişamlı hükümdarı olan I. Şah Abbas'tır. Celali isyanlarının şiddetli dönemi I. Şah Abbas (Büyük Abbas) iktidarına denk gelmiştir. Koroğlu'na isnat edilen şiirlerde bunun yankısını görüyoruz:

Koroğlu, geldiler savaş kurmaya,
Koçakların muradını vermeye.
Kus, nağara çalınur kan almaya,
O Şeyh oğlu Şah Abbas'ın günüdür. (Tehmasib, 2005: 442)

Chodzko Koroğlu Destanı'nın Fars destanı olduğunu iddia etmektedir (İlginçtir ki, P.N.Boratav Koroğlu'nun Chodzko seçeneğini *Azeri Rivayeti* adıyla araştırmıştır, Boratav, 1984:21-28). Fakat bazı araştırmacılar çevirmenin bu konuda yanlış olduğunu ileri sürmektedirler. Şunu belirtelim ki, Chodzko'nun bu kitabı yayımlandığı zaman artık Azerbaycan Türkmençay Anlaşması'na (1828) göre Rus ve Fars İmparatorlukları tarafından ikiye parçalanmıştı. Destanda tarihin izlerini gözlemlemek mümkündür. Koroğlu Destanı'nın Paris Nüshası'nın bazı bölümlerinde İran ülke, Azerbaycan ise vilayet olarak gösterilmiştir (Örnek: Koroğlu

onların sözüne kulak asmayıp atına binip menzil menzil Azerbaycan vilayetine doğru yola çıktı” (Köroğlu, 1997: 16).

Bilindiği gibi, Avrupa ülkelerinin tamamında İran uzun bir süre boyunca Persia olarak tanınmıştır. Rıza Şah, Persiya'nın isminin değiştirilmesi için 1935 yılında resmi şekilde tüm dünya devletlerine müracaat etmiş ve bundan sonra bu ülke resmen İran adlandırılmıştır. Görünüyor, Chodzko bununla ilgili *Köroğlu Destanı*'ni devletin adı ile ilişkilendirerek Persia/Pers destanı gibi dikkate ulaştırmıştır.

Chodzko bu destanı Fars destanı adlandırsa da, destanın Azerbaycanlı Âşık Sadık tarafından söylendiğini ve Köroğlu'nun kökeninin Teke-Türkman olduğunu yazmış, dstandaki olayların cereyan ettiği yer olarak Azerbaycan'ı göstermiş ve Köroğlu'na ait olan Çamlıbel (Chamlybill) Kalesi'nin yıkıntılarının Azerbaycan'ın Salmas bölgesinde halen durmakta olduğunu belirtmiştir (Chodzko, 1842: 4).

Destan kahramanı Köroğlu'nun kimliği uzun tartışmalara yol açmıştır. Öyle ki, Ermeni tarihçisi Arakel Tebrizli (1595-1669) *Tarih Kitabı*'nda Köroğlu'nu Celaliler arasında gösteriyor (Davrijeçi, 1973: 94-95). Diğer yandan, XVII. yüzyıl Türk gezgini Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde Köroğlu'nun Bolu – Çerkes bölgelerinde "yaşamış" bir haydut olduğundan söz etmektedir (Öztelli, 1984:121).

Türkiye'de Başbakanlık Arşivindeki Mühimme Defterleri'nde (Divan-ı Hümayun Sicilleri olarak da bilinir) Köroğlu'nun tarihi kimliği ile ilgili bilgi verilmiştir. Örnek olarak, 42 Numaralı Mühimme Defteri'nin 75. sayfasından: “*Anadolu beylerbeğisine hüküm ... Gerede kazasından Köroğlu ve Kıbrıs kazasından Çakal oğlu maruf eşkiya baş kaldırıp celali olup memleket yakup yıkmaya başladıklarından ehali-i vilayetten nice kimseler terk-i diyar ediyorlarmış*” (Akdağ, 1995: 298).

Mustafa Akdağ da Köroğlu'nun tarihi şahsiyet olmasını tasdik ediyor. O, Muhimme Defteri'ne istinaden şunları kaleme almıştır: *Elimizdeki vesikalara göre, ilk tanınmış levend bölük-başı, yahut, daha uygun bir deyimle, Celali Reisi, Bolu ile Gerede arasında, 1581'den itibaren, iki yüz kişilik bir grupla soygunculuğa başlayan ve Köroğlu efsanesinin kahramanı olan Köroğlu Ruşen'dir* (Akdağ, 1995: 298).

Faruk Sümer'in yazılarına göre, XVI.yüzyılda en işlek ticaret yollarından biri olan Tokat – Sivas yolundan İran (Acem) kervanları geçirdi. Köroğlu hükümet güçlerinin sıkıştırması sonucu yurdundan çıkarak Tokat – Sivas ana yolu üzerindeki Çamlıbel Dağı'na gitmiş ve arkadaşları ile birlikte burada kervan soymaya başlamıştı. Köroğlu "Osmanlı düşmanı" olduğu için belgelerde de belirtildiği gibi, tam bir Celali karakterini taşımıştır (Sümer, 1992:193).

P.N.Boratav da Köroğlu'nun XVI. yüzyılda Bolu'da yaşadığını ve bir Celali olduğunu iddia etmiştir. Bununla beraber, XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılın ilk yılları Celalilerinin birçoğunun *Köroğlu Destanı*'nda isimlerinin geçtiğini vurgulamıştır (Ekici, 2004: 72-73).

Görüldüğü gibi, Köroğlu'nun 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başında yaşadığını yeterli derecede kaynaklar doğruluyor. Bazı kaynaklara göre, Celaliler arasında Köroğlu'nun da adı geçiyor. İlginçtir ki, Köroğlu'nun adı tarih kitaplarında bir halk kahramanı gibi değildir, an-cak daha çok halk hafızasında, halk tefekküründe (her ikisinin de düşmanı aynı olduğu için) yaşayarak, onların nazarında bir kahraman gibi meşhurlaşmış ve bugüne ulaşmıştır.

Yukarıda verdiğimiz bilgilere dayanarak diyebiliriz ki, Köroğlu asla devletle çatışmamıştır. Kaçak takımına başkanlık edip, dış müdahaleye (tarihsel kaynaklara göre Özdemiroğlu Osman Paşa'nın ordusuna katılmıştır) ve paşalara, hanlara karşı olmuştur. Köroğlu ve arkadaşları Çamlıbel'de yaşamış, göçebe hayatı geçirmişlerdir. Onlar hayvancılıkla uğraşmıyor, tarımla ilgilenmiyor, alışveriş yapmıyorlar, ağır zahmetle yaşamak istemiyorlardı. Yaşamak, yiyip içmek için en kolay yol gelip geçen yüklü kervanları soymak idi.

Araştırmacıların bir kısmı Köroğlu ile Rus Stepan Razin ve İngiliz Robin Hood gibi haydut-kahramanların amaç ve hedefleri arasında benzerlikler olduğunu bildiriyorlar. Diğer bir kısmı ise, Chodzko'nun Köroğlu'nu haydut, eşkiya gibi tanıttığına da dikkat çekerek bunu yazarın eserinin ciddi bir eksikliği olarak gösteriyorlar. Azerbaycan folklorunda, nedense, haydut-kahraman ifadesini kabul edemiyorlar. Şunu da belirtelim ki, Sovyetler Birliği'nde *Köroğlu Destanı* rejimin ruhuna ve dönemine uygun yazılmıştır. Sovyet ideolojisine göre, milli kahraman haydut, yolkesen olmamalıydı. Çünkü bu, komünistlerin kahraman anlayışına aykırıydı ve gençlerin terbiyesine olumsuz etki yapabiliyordu (Balakışiyev, 2005:17). Bu nedenle İ.Şopen, A.Chodzko, G.Sand, S.S.Penn, A.Haksthausen gibi araştırmacıların Köroğlu'nu haydut, yolkesen gibi sunması tartışmalara yol açmıştır.

İlginç bir olgu: Chodzko İran'da 1830-1841 yılları arasında bulunmuştur. Aynı dönemde yaşamış Azerbaycan dramaturgiyasının (oyun yazarlığının) kurucusu Mirza Fetali Ahundov (1812-1878) *Hekayet-i Hırs Guldurbasan* (1851) adlı eserinde soygun, kaçakçılık mevzusuna değiniyor. Öyle ki, eserde Zalha Tarverdi'yi haydutluğa teşvik etmektedir. Yol kesip, soygun yapmayı kahramanlık sanan Tarverdi haydutluktan tutuklanmıştır.

Yukarıda belirtilenlerden XIX. yüzyılda kervan soygunculuğu ve korsanlığın mevcut olduğunu anlıyoruz. Chodzko'nun kitabında da toplumdaki bu durum tam gücü ile yansıtılmıştır.

Chodzko eserin Giriş kısmında soygunculuk ve korsanlığı göçebe kavimlere ait ilginç bir özelliği olarak belirterek Köroğlu'nu kaçak, korsan olarak adlandırmış olsa da, onu İran edebiyatının önde gelen şairi Firdevsi ile karşılaştırmış ve üstünlüğü Köroğlu'na vermiştir. Chodzko, Köroğlu'nun şairliğinden bahsederken onu yürekte övüyor: *Şairin tanınmışlığı, şöhreti onun hayranlarının sayısı ile ölçülürse, Firdevsi Köroğlu'dan az üstündür. "Cahil göçebe" olan şair Köroğlu doğaçlama şiir söylüyor, hiçbir gerginlik bilmeden kalbinin derinliklerinden süzülüp gelen şiirleri doğal kayalardan çıkan şeffaf su gibi doğal, durudur* (Mustafayev, 1999: 60). Ayrıca, Köroğlu ile Cervantes (Servantes) ve Ariosto'nun kahramanları arasında benzer izler arıyor (Chodzko, 1842: 5-7).

Belirtmek gerekir ki, Chodzko'nun Londra yayını ile ilgili yanlış önermeler de yer almaktadır. Bu önermelerde Chodzko'nun Köroğlu'nun bu versiyonunu yeniden kendisi istediği gibi işlediği, metin üzerinde değişiklikler yaptığı, seçeneği kendi zevkine uygun bir hale getirdiği vurgulanır. Öyle ki, Memmedhüseyn Tehmasib Chodzko'nun bu eseri sadece bir aşıktan derlemediğini, bazı aşıklardan derlenmiş malzemeleri düzenlediğini, herhalde kendisinin de bu metin üzerinde biraz çalıştığını (Köroğlu,1956:18), Paşa Efendiyevev metinde değişiklik yaptığını, destana yapay, sözde yerler artırdığını (Efendiyevev, 1958: 55), İsrail Abbaslı Chodzko'nun *Köroğlu Destanı*'nın derleyicisi olması konusunda şimdiye kadar olan fikri reddederek onun sadece hazır nüshayı İngiltere'ye götürüp Londra'da yayınlattığını (Abbaslı, 1991: 5) ve

Vilayet Gacarov Chodzko'nun metne kendi isteğine uygun düzeltmeler yaptığını (Kadjarov, 1977:120) kaydediyorlar. Bir kısım araştırmacılar da bu fikri tekrarlamışlardır.

Kanaatimizce, Chodzko ile ilgili bu ihtimaller gerçeğe uygun değildir. Chodzko yayınının elyazması (orijinali) bazı tartışmalı konulara açıklık getiriyor, tasdik ediyor ki, mütercim destana hiçbir müdahale etmemiş, elyazmanın metni olduğu gibi korunmuştur.

Köroğlu Destanı'na Avrupa'da gösterilen büyük ilginin sonucunda, XIX. yüzyılın en büyük Amerikan şairi Henry Wadsworth Longfellow (1807-1882) destanın Chodzko çevirisindeki üçüncü bölümü kullanarak *The Leap of Roushan Beg* (Rövşen Bey'in Atlanışı) adlı bir şiir – kısa manzume yazmış ve bu manzume 1878 yılında yayımlanmıştır (Longfellow, 1878: 30-31).

Longfellow'un bir kaynak olarak kullandığı Chodzko yayımının üçüncü bölümünde şöyle bir sahne vardır:

Köroğlu Urfalı kasap Mir İbrahim'in oğlu Eyvaz'ı Kırat'ın sırtına koyup kaçıtır. Eyvaz'ın dayısı Arap Reyhan onların peşine düşer. Arap Reyhan arkadaşları ile onun yolunu, hendeğin üstündeki köprüünün ağzını kesiyor. Köroğlu'nun ya oniki arşın genişliğindeki dereden atlaması, ya da teslim olması gerekirken Köroğlu atlamayı seçer. Köroğlu, atı Kırat'a onu tarif eden türküler söyler. *Kırat, beni Çamlıbel'e götür, hey!* diyerek onu kırbaçlar. Hemen ardından, Kırat kuş gibi uçuyor, Köroğlu ve Eyvazı sağ salim öbür tarafa geçirir (Köroğlu, 1997: 21-45).

Longfellow bu metinden esinlenerek 14 bentten, 84 mısradan (her bentte 6 mısra) oluşan doğal ve canlı bir eser yazmıştır. Bu şiir Azerice'ye *Rövşen Bey – Köroğlu'nun Atlayışı* adıyla Cafer Cabbarlı tarafından çevrilmiştir. Çeviri ilk kez 1928 yılında *Revolüsyiya ve Kultura* (Devrim ve Kültür) dergisinin birleşik 6-7. sayısında (54-55) Arap alfabesi ile neşredilmiştir. Onu da ekleyelim ki, Longfellow'un çevirisinden farklı olarak Cabbarlı'nın çevirisi 27 bent ve 109 mısradan ibarettir (Cabbarlı, 1969: 27- 30).

Charles Rieu'nun 1888 yılında tertip ettiği *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*'unun (Britanya Müzesi'ndeki Türk Elyazmaları Kataloğu) *Poetry* (Şiir) bölümünde Türk ve Azeri şiirleri incelenmiştir. Rieu'nun hazırladığı bu katalogun *Poetical Miscellanies* altbaşlığında Köroğlu'nun adı da geçmektedir (... and of short pieces, chiefly Ghazels, by the following poets: *Ruhi, Sabit, Selimi, Jami, and Kiyasi, foil.19-28; Beyanı, Fenni, Ghazi Ahmed Pasha, Fuzuli, Ramiz, Es'ad, Kerimi, Khaki, Hamidi, and Raghib Pasha, foil. 31-53; Kadiri (Murteza Efendi Baghdadi) and Nizami, foil. 58-60; Mejnuni, Izzet, Sati, Rasikh, Agâh, Olvi, Vahdeti, Miyani, Shem'i, Neshati, Bedri, Yahya, and Atf, foil.63-82; Kūr Oghli, and Aşhik Omer, foil. 104-113...*) (Rieu, 1888: 211-212).

Charlotte F.Albright Azerbaycan aşık edebiyatı ile ilgili araştırma yapmıştır. Onun 1976 yılında *The Azerbaijani Ashiq and His Performance of a Dastan* (Azerbaycan Aşığı ve Onun Destan Performansı) adlı dikkat çekici bir makalesi yayımlanmıştır. Yazar makalede aşık sanatının oluşmasını ve gelişimini analiz ederken *Köroğlu Destanı* hakkında da kısaca bilgi vererek bu destanın çeşitli ülkelerde (Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tataristan vb.) yayıldığını kaydetmiştir (Albright, 1976: 220-247).

Karl Reichl *Turkic Oral Epic Poetry: Traditions, Forms, Poetic Structure* (1992) adlı eserinin altıncı (Story – Patterns) ve onuncu (Transformations in Space and Time) bölümlerinde Köroğlu ve Alpamış destanlarının oluşması, gelişmesi ve tarihi özellikleri ile ilgili bilgiler vermektedir. Yazar, bu eserinde *Köroğlu Destanı*'ndan yola çıkarak Türk destanlarının

yayılmamasını ele almış, destanın Gürcüler ve Ermeniler gibi Türkçe konuşmayan halklar arasında yayıldığını göstermiş, oradan Kırım ve Tobol Tatarları gibi halklara da geçtiğinden bahsetmiştir (Reichl, 1992: 51-160, 318-339). Metin Ekici Reichl'in bu eserini *Türk Boylarının Destanları: Gelenekler, Şekiller, Şiir Yapısı* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002).

İhar Lalkou 2005 yılında *Alexander Chodzko as the Forerunner of Unveiling the Azerbaijani Culture in the West* (Alexander Chodzko - Azerbaycan Kültürünün Batı'ya açılışında Bir Öncü) adlı makale yazmıştır. Yazar makalede Chodzko'nun hayatı hakkında bilgi verir ve onun Azerbaycan'la bağını açıklar. Aynı zamanda, Chodzko'nun Azerbaycan tarihi hakkında Batı dünyasındaki araştırmalarını değerlendirir ve en önemli eseri olarak da 1842 yılında Londra'da İngilizce basılmış *Köroğlu* çevirisinden bahseder. Lalkou Chodzko *Köroğlu*'sunun O.Wolf tarafından Almanca'ya ve G.Sand tarafından Fransızca'ya çevrildiğini de belirtir (<http://www.achiq.org/VarliqYazilar1.pdf>).

2009 yılında Talat Sait Halman tarafından hazırlanan *Popular Turkish Love Lyrics & Folk Legends* (Popüler Türk Aşk Türküleri ve Halk Efsaneleri) adlı resimli kitapta dört halk şairi – Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Köroğlu ve Karacaoğlan hakkında bilgi verilmiş, kitaba onların şiirlerinden seçme örneklerin İngilizce tercüme dahil edilmiştir.

Köroğlu Fransızca

Chodzko'nun *Köroğlu* ile ilgili araştırması Avrupa Türkoloji alanında yeni ufuklar açmıştır. Chodzko'dan sonra *Köroğlu*'nun metnine Avrupa ülkelerinde ilgi artmış, bu metin İngilizce'den çeşitli dillere tercüme edilmiştir. Destanın İngilizce neşrinden sonra Fransız akademisyen ve araştırmacılarının *Köroğlu Destanı*'nin Fransızca'ya çevirileri ve analizleri görülmeye başlar.

Fransız gezgin Frederic Dubois de Montpereux (1798-1850) 1839 yılında Fransızca olarak yazdığı *Voyage Autour du Caucase, chez les Tcherkesses et les Abkhases, en Colchide, en Georgie, en Armenie et en Crimée* adlı eserinde (6 volumes, tome III, Paris, 1839) Kafkasya'da ve Kafkasya çevresinde var olan "körün oğlu" efsanesinin Köroğlu ile bağlantılı olabileceğinden bahsetmiş ve Köroğlu'nun Kafkasya'da bir başka adının Karaoğlu olduğunu vurgulamıştır. Montpereux, bu eserinde Köroğlu'nu İran Şahı'nın gözleri çıkartılmış sevisinin oğlu gibi sunuyor ve onun barutun icadından 40-50 yıl önce doğduğunu belirtiyor (Boratav, 1984: 232, 247).

Yeri gelmişken, 1846 yılında A.Vişeslavtseva'nın *Kavkaz* gazetesinin 39. sayısında *Skazka o Karaoglu* (Karaoğlu Hakkında Masal) adlı bir makalesi yayımlanmıştır. Bu makalede Köroğlu'nun adı Kara oğlu (Karaoğlu) olarak geçmektedir. *Köroğlu Destanı*'nin farklı coğrafyalarda görülen versiyonlarında bu isme denk gelmektedir. 1977 yılında neşrolunmuş *Azerbaycan Destanları* (Derleyip yayına hazırlayan: Azat Nabiyev) kitabında *Karaoglu* adlı destan bulunmaktadır. Bu destan 1976 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi tarafından Azerbaycan Cumhuriyeti Deveci ilçesinde Aşık Oruç tarafından söylenirken kaydedilmiştir. *Karaoglu Destanı*'ndeki Gor at/Qor at (*Köroğlu Destanı*'nda Kırat), Ağbulak (*Köroğlu Destanı*'nda Koşabulak), kahramanın babasının gözlerinin açılmasını sağlayacak olan köpüğün bir pınardan geliyor olması, kahramanın bu köpükten içip babasına götürmemesi ve babasının ölmesi gibi hikayede var olan benzer olaylara ek olarak, isim benzerliği de dikkat çekicidir. Ancak bu benzerliklere rağmen, *Karaoglu*'nun süje ve dili *Kitab-ı Dede Korkut*'a daha yakındır, *Köroğlu*'nun süjesinden

eskidir. Bu destanın *Destankabağı* adlı girişinde Dede Çalmağan karakteri Dede Korkud'u hatırlatır. Aynı zamanda, her iki destanın şiir örnekleri arasında benzerlik kendini göstermektedir.

Büyük Fransız yazarı George Sand (1804-1876) *Köroğlu Destanı*'nin Avrupa'da tanıtılmasında büyük rol oynamıştır. Chodzko'nun isteği üzerine Sand, bu destanı Fransızca'ya çevirmiştir. Chodzko'nun *Köroğlu*'nun farklı dillere çevrilmesindeki hedefi, kuşkusuz, destanın birçok ülkede tanınmasını sağlamaktır.

Sand destanı okuduktan sonra ilginç ve nadir bir eser olarak ondan zevk aldığını bildirmiştir. O, İngilizce'yi iyi bilmediği için bu işte arkadaşı Eliza Tourangin'den yardım almış, 1843 yılında *Köroğlu Destanı*'nin bir parçasını Fransızca'ya tercüme etmiş ve *Les Aventures et les Improvisations de Kourroglou, Recueillies en Perse, par M.Alexandre Chodzko* (Alexander Chodzko'nun İran'da topladığı Köroğlu Maceraları ve Emprovizasyonları) adı altında kendisinin işbirliği yaptığı *La Revue Indépendante* yıllık dergisinin birkaç sayısında (Sand, 1843 a: 71-84, 404-458; 1843 b: 338-377) yayımlatmıştır.

Sand sonradan *Köroğlu Destanı*'nin yedi meclisini kısaltarak Fransızca'ya çevirmiş, destana müdahale ederek olaylarla ilgili kendi yorumlarını da katmıştır. Destan nazımla nesrin sıralamasından ibaret olsa da, Sand, aralara kendi doğaçlamalarını serpiştirmiştir.

Yazar 1845 yılında yayımladığı eserlerinin arasına destanı da katmış, *Kourroglou: Epopée Persane* (Köroğlu: Fars Destanı) adlı eserinde destanın kısa tercümesini vermiş ve açıklamasını yapmıştır.

1853 yılında Sand'ın yayına hazırladığı *Resimli Eserleri*'nde *Kourroglou: Epopée Persane* eseri de yer almıştır. Kitabın sanatsal düzenlemesini G.Sand'ın ressam oğlu Maurice Sand ve Tony Johannot sekiz adet resim hazırlayarak yapmışlardır.

Sand *Kourroglou: Epopée Persane* eserine yazdığı "Not"da *Köroğlu*'nü Chodzko gibi, bir Fars destanı olarak adlandırır, onun nadir bir eser olduğundan bahseder. Buna rağmen, bu eserin *La Revue Indépendante* dergisinin çalışanları arasında değerinin bilinmediğini, bu metnin derginin profiline uymadığını iddia ettiklerini ve dergiye maddi açıdan zarar verdiğini bahane ederek destanın basımını durdurdıklarını belirtmiştir. Bu nedenle de kendisinin zorluk yaşadığını ve çeviriyi kısaltarak yayımladığını vurgulamıştır (Sand, 2004: 9). Sand, Tourangin'e yazdığı mektuplarından birinde ise onun destanı zamanında tercüme etmediği için bu konuda sıkıntı yaşadığını söyler (Caferov, 2012: 81).

Görüldüğü gibi, Sand *Köroğlu Destanı*'nin Chodzko versiyonunu tam olarak Fransızca'ya çevirmek istemiştir, ancak Tourangin'le aralarındaki işbirliği bozulduğu için bu isteğine ulaşmamıştır. Öyle ki, Chodzko'nun *Köroğlu Destanı* on üç bölümden ibaret olmasına rağmen, Sand destanın toplam yedi bölümünü Fransızca'ya çevirip neşrettirmiştir.

Sand eserine yazdığı Mukaddimede Köroğlu'nun kimliği, memleketi ve sanatı hakkında bilgi verir, onu bir aşık-şair gibi Homeros'la karşılaştırır. Destanı Avrupa'da meşhur eden Chodzko'nun emeğini şöyle değerlendirir:

Köroğlu Destanı ve destanın vuku bulduğu ortam gerçektir, yaşanmış olaydır. Eserin kahramanı, hakkında hiç duymadığımız Köroğlu gerçek ve tarihi şahsiyettir. İran'ın kuzeyindeki Hazar kıyıları, Köroğlu'nun atılganlığı, onun gösterdiği kahramanlık örnekleri ile zengin yerlerdir. Onun yiğitliği hakkındaki hikâyeler Homer (Homeros)

zamanında Troya (Truva) savaşı'nın hikâyeleri kadar ünlüdür. Bu bir gerçektir ki, bizim kahraman Homer`den habersizdi, ama bu benzer özelliklere ne demeli?

Şimdi Avrupa araştırmacısı sabırla, merakla, büyük bir yetenekle ve beceriyle Homer ve Köroğlu yaratıcılığındaki hesaplanamaz öyküleri toplayıp genel bir araştırma yaparak onlar arasında bağlantı kursun, Doğu dörtlüklerinin Batı dinleyicisi için kulağa yatımlı ve büyüleyici olmasının sırlarını açık gösterebilirsin. Böyle bir hayırsever iş, onurlu görev ise Alexander Chodzko'nun payına düştü. Köroğlu'nun Homer'i de o oldu... (Sand, 2004: 11).

Sand'ın yazdığına göre, 1847 yılında Claude Gabriel Simon Chodzko *Köroğlu*'sunun tamamını Fransızca'ya çevirip, *Kourroglou, Epopée Populaire* adıyla *Les Annales de la Societe Academique de la Loire-Inférieure*'de dergisinde (1847, chap. IX - X) yayımlamaya başlar. Ancak C.G.Simon da G.Sand'ın karşılaştığı zorluklarla karşılaşmış ve çeşitli sebeplerden dolayı bu çeviri tam olarak yayımlanmamıştır (Sand, 2004: 4-5).

G.Sand ve C.G.Simon'dan sonra Adolphe Breulier Chodzko'nun yakından katılımıyla Londra basımında *Köroğlu Destanı'nı Aventures et Improvisations de Kouroglou, Héros Populaire de la Perse Septentrionale* (Kuzey İran'ın Halk Kahramanı Köroğlu'nun Macera ve Emprovizasyonları) adıyla Fransızca'ya çevirmiştir. Bu çeviri her ikisinin ismi gitmekle 1853 ve 1855-1857 yılları arasında *Revue Orientale et Algérienne* (4/1, 1853, pp. 73-94; 4/2, 1853, pp.205-35) ve *Revue de l'Orient et de l'Algérie et de Colonies* (1, 1855, pp. 349-366; 2, 1855, pp. 57-65; 3, 18-56, pp.107-126, 4, 1856, pp. 269-284; 5, 1857, pp. 194-214; 6, 1857, pp. 41-62, pp. 215-223) dergilerinde basılmıştır.

Yine Fransız bilim adamı Georges Dumezil (1898-1986) *Legendes sur les Nartes* (Nartlar Hakkında Efsaneler, 1930) ve *Les legendes de "fils d'aveugles" au Caucase et Autour du Caucase* (Kafkasya'da ve Kafkasya Çevresinde Körün Oğlu Efsaneleri, 1938) isimli eserlerinde *Köroğlu Destanı*'ndan, Herodot'un "körün oğlu" temasının birçok toplumlarda varlığından ve bu İskit efsanesi ile türk destanı *Köroğlu* arasında olan süje benzerliklerinden bahseder. Aynı zamanda, Dumezil iki efsanenin çeşitli motiflerini karşılaştırır, *Köroğlu Destanı*'nin oluşumunda "körün oğlu" Kafkasya efsanelerinin büyük rol oynadığını göstererek Köroğlu'nun Kafkasya'dan olduğunu iddia ediyordur.

1979 yılında Fransız araştırmacı Laure Melikoff-Sayar ise, *De la Légende Epique à l'Opéra: Evolution du thème de Köroglu en Azerbaïdjan Soviétique* (Efsaneden Operaya. Sovyet Azerbaycanı'nda Köroğlu Konusunun Gelişimi) adlı kitabında Köroğlu'nu zenginden alıp fakirlere veren ünlü İngiliz halk kahramanı Robin Hood'la karşılaştırır, onlar arasındaki benzerlikleri ortaya koyar, Köroğlu'nun soyu, memleketi hakkında bilgi verir.

Remy Dor'un 1982 yılında yazdığı *Chants du Toit du Monde: Textes d'orature Kirghize Suivis d'un Lexique Kirghiz-français* (Dünyanın En Güzel Şarkıları: Kırgız-Fransız Leksikonu Temelinde Kırgız Sözlü Edebiyatı Metinleri) adlı kitabının 23-30. sayfalarında Afganistan Kırgızlarından derlenmiş bir *Köroğlu* hikayesine yer verilmiştir.

Remy Dor'un 1991 yılında Paris'de yayımlanmış *Nourali, ou, Les Aventures Lyriques d'un Heros Epique: Orature d'Asie Intérieure: Episodes du Cycle de Goroghli Dans la Tradition Özbek d'URSS et d'Afghanistan* adlı kitabının yüz sayfası (Örnek: 7, 49, 107 vb.) Köroğlu üzerine yazılmıştır.

Françoise Genevray ise, Köroğlu ile ilgili *Alexandre Chodzko et George Sand* (Alexandre Chodzko ve George Sand, 2004), *Quoi, Vous N'avez pas lu Kourroglou! Une Traduction de George Sand* (Ne, Köroğlu'nu okumadınız, George Sand'ın çevirisi, 1998) adlı yazılarında G.Sand'ın yaşam ve yaratıcılığını araştırma konusu seçmiş, *Köroğlu Destanı*'nin *Paris Nüshası*'nın Fransızca'ya tercümesi ve yayımlanması meselelerini de incelemiştir. F.Genevray *Quoi, Vous N'avez pas lu Kourroglou! Une Traduction de George Sand* adlı makalesinde Köroğlu'nun Ortadoğu'dan Orta Asya'ya, Anadolu, Kafkasya ve Türkistan coğrafyalarına kadar tanınmış bir kahraman olduğundan bahsediyor. Aynı zamanda, yazar, Sand'ın *Kourroglou: Epopée Persane* adlı kitabından söz ediyor ve bu eserin neşir tarihleri hakkında bilgi veriyor.

Köroğlu Almanca

Oskar Ludwig Bernhard Wolff (1799-1851) 1843 yılında Chodzko'nun Avrupa'da yayımlattığı *Köroğlu Destanı*'ni Almanca'ya çevirerek *Abentheuer und Gesänge Korroglus* (Köroğlu'nun Macera ve Emprovizasyonları) adıyla Jena'da bastırtmıştır.

Onu da dikkatinize ulaştıralım ki, ünlü iktisatçı bilim adamı, Alman gezgini August von Haksthausen (1792-1866) XIX. yüzyılın 40'lı yıllarında Çar I. Nikolay'ın teklifi ile Rusya'nın çeşitli bölgeleri dahil Kafkasya'da da olmuş ve *Köroğlu Destanı*'nin bir versiyonunu kaleme almıştır. Bu versiyonu (*Tatarskoe Predanie o Slepom Obeide i Ego Sine Kior-oglu/Kör Obeid ve Onun Oğlu Köroğlu Hakkında Tatar Rivayeti*) 1857 yılında Rusça yayımladığı *Zakavkazskiy Kray. Zametki o Semeynoy i Obşestvennoy Jizni i Otnoşeniyah Narodov, Obitayuşih Mejdu Çernim i Kaspiyskim Moryami* (Kafkasya Beldesi. Hazar ve Karadeniz Arasında Yaşayan Halkların Ailevi ve Sosyal Hayatı Hakkında Notlar) adlı seyahatnamesine (I. cilt, 149-153) dahil etmiştir.

Haksthausen kitaba yazdığı Önsöz'de (1855, Haziran) kitabın 1849 yılında yayıma hazır olduğunu, fakat belirli sebepler yüzünden neşrin geciktiğini ve 1855 yılında Almanca, 1857 yılında ise Rusça olarak yayımlandığını kaydeder (Haksthausen: VII).

Kitabın VI. bölümünde Haksthausen kaydeder ki, o ve Petr Ney 22 Ağustos'ta güvenlik amaçlı iki kazakın (atlı asker) eşliğinde Tiflis'ten Erivan'a yola çıkıyorlar. Onlar hava karardığında Kür Nehri'nin kıyısında ormanda sabahlamaya karar verirler. Bu süreçte Haksthausen Petr Ney'den bir masal konuşmasını ister. Aslen Alman olan, Türkçe de bilen, Kafkasya'yı çok iyi tanıyan yerel sakin ve yerel halkların kültürüne yakından vakıf olan Petr Ney Baron Ağustos'a *Kör Obeid ve Onun Oğlu Köroğlu Hakkında Tatar Rivayeti* adlı masalı nakleder.

Haksthausen'in kitabında Köroğlu ile ilgili iki rivayet vardır. Birinci rivayete göre, Köroğlu'nun babası Obeid (Ubeyd) İran Şah'ının seyisidir (At efsanesi, atın kırk gün karanlıkta saklanması, atın sınanması, at yüzünden babanın kör edilmesi, Köroğlu'nun dağa çıkması motifleri Azerbaycan varyantı ile aynıdır – *Ali Kişi* kolu). Osmanlı Sultanı atı çalmak için Ermeni Hamza'yı (Azeri rivayetinde Keçel Hamza) gönderir. O da bu işi hile ile yerine getiriyor (Azerbaycan versiyonundaki *Hamza'nun Kırat'ı Kaçırması* kolu). Sonra Köroğlu derviş kıyafeti giyerek Deli Hasan'la atını geri alır. Köroğlu sonda Rüstem pehlevanın torununa rastlıyor, onunla üç gün, üç gece güreşirler. Güreşin sonucunda kimse kazanamıyor ve aldıkları yaralardan dolayı ölüyorlar.

Haksthausen'in ikinci rivayetine göre, barut çıktıktan sonra Köroğlu Erivan (İrevan/Revan) ile Bayazet (Beyazıt) arasında bulunan ve kendisinin barınağı olan Köroğlu Dağı'nda bir tüccarla karşılaşır, onun belinde garip bir alet görüyor ve ne olduğunu sorar. Tüccar aletin tabanca olduğunu söylüyor ve onun kullanım şeklini anlatır. Hatta bir köpeği de orada öldürür. Bu olayın tanığı olan Köroğlu: *Köroğlu, sana gerek kalmadı, dönemin bitti*, diyerek sır olur, kayıplara karışır (Haksthausen, 1857: 149-153).

Dubois de Montpereux ve Baron von Haksthausen rivayetlerinde Köroğlu tüfeğin icadından sonra ortadan yok olur. Bu konuya destanın Azerbaycan varyantlarında (Tüfek çıktı, mertlik gitti hay, haray!/Ben mi kocalmışam, ya zamane mi? (Köroğlu, 1949: 393); Tüfek icat oldu, merdliy bozuldu./ Eğri kılıç kında paslanmalıdı (Köroğlu, 1941:199); Delikli demir çıktı mertlik bozuldu /Gitti dünya merd elinden kaldı namerd ortada (Elaziz/Elazığ rivayeti, Boratav, 1984: 61); Tüfenk icat oldu mertlik bozuldu... /Eğri kılınç kında paslanmalıdır (Maraş rivayeti, k.24, Boratav, 1984: 153) rastlıyoruz.

Görüldüğü gibi, Haksthausen metni ile Frederic Dubois de Montpereux metni arasında benzerlikler vardır. Öyle ki, her iki metinde Köroğlu'nun ortadan kaybolması bölümü aynıdır. Ancak Montpereux'nun metninde Köroğlu'nun Rüstem'in torununa rastlaması bölümü yoktur. Bunun yerine Köroğlu'nun bir adının da Karaoğlu olduğu gösterilmiştir.

Yeri gelmişken belirtelim, Haksthausen'in bu versiyonunun Rusça'dan Azerbaycan diline çevirisinin elyazması Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Muhammed Fuzuli adına Elyazmalar Enstitüsü'nde D-674 şifresi altında tutulur. On altı varaktan oluşan bu elyazma 1907-1911 yıllarına ait Bakü Bankası'nın kredi blankalarının (blank – üzerinde ilgili kişi tarafından doldurulmak üzere boşluklar bulunan kâğıt) temiz yüzlerine nesta'lik yazı türü ile siyah mürekkeple yazılmıştır. Elyazmada sekreter kolofonu (colophon – eskiden kitabın sonuna konan ve başlığı, basımcının adını ve tarihini gösteren yazı; yayınevinin amblemi; kitap baskı özelliklerini açıklayan yazı) olmadığına göre yapılan araştırmalar sonucunda araştırmacılar ihtimal ediyorlar ki, bu elyazmanın hattı tanınmış folklorcu Veli Hulufu'ya aittir. Fuzuli adına Elyazmalar Enstitüsü' 2010 yılında *Köroğlu Destanı*'nin üç elyazmasını (yukarıda belirtilen versiyon da buna dahildir) bir kitapta toplayarak neşrettirmiştir.

Andreas David Mordtmann (1811-1879) 1925 yılında Almanca yazdığı *Anatolien: Skizzen und Reise - Briefe aus Kleinasien (1850-1859)* (Küçük Asya'dan Seyahat Mektupları ve Anadolu Hikayeleri (1850-1859) adlı seyahatnamesinde Sivas'la Tokat arasında Çamlıbel Dağı ve Köroğlu Çeşmesi'nden de bahseder. Bu çeşmeyi Köroğlu'nun yapmış olduğunu söyler ve çeşmenin şeklinden onun zevk sahibi, eski bir derebeyi olduğunu ilave eder. Fakat resimden bahsetmez, yalnız üzerinde bir kitabe bulunduğunu söyler (Boratav, 1984:129-130, 247-248).

Köroğlu Macarca

Balkanlardan Çin'e kadar dünyanın her yerinde meşhur olan *Köroğlu Destanı*'nin neşri ve incelenmesinde Macar bilim adamı ve çevirmenlerinin de önemli rolü olmuş ve değerli araştırmalar ortaya çıkarmışlardır. Belirtelim ki, şimdiye kadar Macar alimlerinden Ármin Vambery, İgnacz Kunos, Gyula Meszaros ve başkaları *Köroğlu Destanı*'ni araştırmışlardır.

Macaristan ve Avrupa'da Türkoloji'nin yaratıcısı, gezgin Hermann (Arminius) Vambery (1832-1913) Orta Doğu ve Orta Asya'daki ülkelere seyahatlerinin hatırası olan *Travels in Central Asia* (Merkezi Asya'ya Seyahatler) adlı eserini ilk kez 1864 yılında Londra'da İngilizce

neşrettirmiştir. Vambery'nin bestsellere dönüşmüş bu kitabı kısa sürede dünya dillerine çevrilerek Macarca (*Kozep-Azsiái Utazás*, Pest, 1865), Fransızca (*Voyages d'un Faux Derviche dans l'Asia Centrale*, Paris, 1865), Almanca (*Reise in Mittelasien*, Leipzig, 1865), İtalyanca (*Viaggi di un Falso Dervish Nell'Asia Centrale*, Milano, 1865), Rusça (*Puteşestvie po Sredney Azii*, Sankt-Peterburg, 1865) ve nihayet Türkçe (*Bir Sahte Dervişin Asya'yı Vusta'da Seyahati*, İstanbul, 1878/*Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi*, İstanbul, 1993) yayımlanmıştır.

Vambery bu eserinde *Köroğlu Destanı*'nin Türkmenler arasında popüler olduğunu gösteriyor. Aynı zamanda, akşamlar, özellikle kış aylarında Türkmenlerin peri masalları ve sihirli öyküleri dinlemekten hoşlandıklarını, bazen bahşilerin dutarı eşliğinde onlara Köroğlu'nun, Aman Molla'nın veya halk şairi Mahtumkulu'nun şarkılarını söylediklerini ve böylece onların zevklerine zevk kattıklarını vurgular (Vambery, 1864: 321).

Türk halk edebiyatı ve dilinin öğrenilmesinde büyük emek sarf etmiş İgnacz Kunos (1860-1945) Armin Vambery, Jozsef Budenz ve Bernat Munkacsi gibi Türkologlar'dan Türkçe öğrendikten sonra, 1885 yılında Anadolu'ya gelerek, beş yıl burada araştırmalar yapmıştır. Türkiye'de bulunduğu sürede topladığı malzemeleri Macar İlimler Akademisi'ne göndererek, bir kısmını orada yayımlatmış ve Türk halkbilimi alanındaki en ünlü adlardan birine çevrilmiştir.

Kaydedelim ki, Kunos Türk halk edebiyatının Batı ülkelerine tanıtılmasında bir öncü olarak, W.Radloff'un *Proben der Volksliteratur der Türkischen Stämme (Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler)* adlı 10 ciltlik antolojisinin 8.cildini hazırlamış ve bu cilt 1899'da Sankt Petersburg'da *Osmanlı Ağzları* (Mundarten der Osmanen) adı altında neşrolunmuştur. Anadolu'da derlenen ve seride sekizinci cilt olarak yer alan bu eser, Kunos'un 1885 yılından sonra çıktığı geziler sırasında, çoğunluğu Konya – İzmir hattında derlenen anlatmaya dayalı Türk halk edebiyatı ürünlerini içine almaktadır. Avrupalı Türkologlar tarafından büyük ilgiyle karşılanan bu kitapta, *Meşhur Köroğlu'nun Hikayesi*, *Şah İsmail*, *Aşık Garip Türküleri*, *Aşık Kerem Türküleri*, *Osmanlı-Türk Halk Masalları*, *Karagöz*, *Hoca Nusrattin Efendi*, *Beyitler* ve *Ba'rma* bölümleri bulunmaktadır (<http://www.insankitap.com/kitap/proben-ignacz-kunos/230819>).

Kunos İstanbul'da iken hocası Jozsef Budenz'e yazdığı mektuplarında (24 Ekim 1885, Macar İlimler Akademisi (MIA), Belge Nr., 5448/273; 1 Kasım 1885, MIA, Belge Nr., 5448/275; 5 Aralık 1885, MIA, Belge Nr., 5448/277; 22 Aralık 1885, MIA, Belge Nr., 5448/280; 2 Şubat 1886, MIA, Belge Nr., 5448/284; 5 Mart 1887, MIA, Belge Nr., 5448/312; 17 Nisan 1888, MIA, Belge Nr., 5448/332 - Szilagyı, 2007: 63, 64, 66, 67, 68, 92, 101) *Aşık Garip*, *Şah İsmail*, *Kerem ile Aslı* ve *Köroğlu* destanları ile ilgilendiğini, onlarla ilgili materyaller topladığını ve bu malzemeleri yayımlamak istediğini de belirtmiştir.

Kunos, 17 Nisan 1888 tarihli hocası Budenz'e yazdığı mektupta Radloff'un ona gönderdiği üçüncü mektubunda, Anadolu'da derlediği *Köroğlu* ile *Şah İsmail* halk hikayelerini *Mélanges Asiatiques* dergisinde (Sankt Petersburg) yayımlamayı önerdiğini yazmaktadır (Szilagyı, 2007: 101).

Araştırmacı, Macar İlimler Akademisi'nin Arşivinde olan 24 Aralık 1889 tarihli mektubunda Kisfaludy Cemiyeti'nin başkanı ve Macar İlimler Akademisi'nin üyelerinden olan Pal Gyulai'ye (1926-1909) yazdığı mektubunda kendisinin hazırladığı *Köroğlu*, *Şah*

İsmail ve Kerem ile Aslı Türk halk hikayelerini Akademi'nin yayını olarak yayımlanmasını rica ettiğini, yazar (Szilagyi, 2007:110).

Kunos *Köroğlu Destanı*'nin çevirisi ve incelenmesi ile ilgili bir takım çalışmalar yapmıştır. Yazar *Anatóliai Képek* (Anadolu Manzaraları, 1886), *Köroğlu Eposzából* (Köroğlu Destanı'ndan, 1891), *Köroğlu: Ázsia Rablöhösének Regénye* (Köroğlu: Asya'nın Eşkıya Kahramanının Romanı, Budapest, 1893), *Kisázsia Török Dialektusairól* (Küçük Asya Türk Ağzları Hakkında, 1896) adlı eserlerinde *Köroğlu* da yer almıştır. Yazar, *Anatóliai képek* kitabında (90-102) Aydın civarında, Keleş'te bir düğünde yaşlı bir adamın meşhur *Köroğlu Destanı*'ni anlattığını, genç bir erkeğin ise sazıyla hikayenin yirmi dizeden oluşan türkü kısmını söylediğini gösterir, hikayenin metnini Köroğlu'nun oğlu, Hasan'ın düğününe kadar verir. (Szilagyi, 2007: 230).

Macar asıllı araştırmacı G.Meszaros da *Köroğlu Destanı* ile ilgilenmiştir. Meszaros, Kunos'un Almanca kaleme aldığı *Köroğlu*'nun İstanbul versiyonunu (tam değil, kısaltarak) bir buçuk sayfalık girişle Macarca'ya çevirmiş ve bu tercüme 1913 yılında *Köroğlu* adı ile Budapeşte'de yayımlanmıştır.

Her iki araştırmacı, İgnacz Kunos ve Gyula Meszaros, Boratav'ın tesbitiyle, Chodzko'nun görüşlerini kabul ederek *Köroğlu*'nun Anadolu halk edebiyatına İran'dan geçtiği görüşünü ileri sürmektedir:

Kunos ve Mesaroş da Chodzko'nun fikirlerini kabul etmişlerdir: Kunos 'R.Proben, VIII'deki mukaddimesinde Köroğlu'nun ilk defa şiirlerin (şiirlerin – E.İ.) müdafii olarak meydana çıktığını, bilahare, Anadolu Türklerinin kahramanı olduktan sonra, sünni bir şövalye telakki edildiğini söylüyor. Fakat bu malumatının neye istinat ettiğini kaydetmiyor; Köroğlu'nun menşei hakkında da fazlaca bir şey ilave etmiyor. Mesaroş ise, Chodzko'nun Destan'ı İran'da ve kısmen Acemce tespit etmesinden Köroğlu'nu da Acemistan'dan Osmanlı topraklarına hicret etmiş bir hikaye telakki ediyor. Ve İstanbul rivayeti için, 'Bu Acem hikayesi eger biraz daha kalsaydı tamamen bir Türk destanı olacaktı. Türkler onu o kadar çok benimsemişlerdir', diyor... (Boratav, 1984: 136-137).

2008 yılında Macaristan'da Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü ile Budapeşte'de bulunan Avrupa Folklor Enstitüsü'nün bilimsel işbirliği sonucunda Türk Dünyasının ölmüş anıtı *Köroğlu Destanı* Azerbaycan kahramanlık eposu serisinden *Köroğlu. Azerbajdzsáni Hoşi Eposz* (Köroğlu. Azerbaycan'ın Kahramanlık Eposu) adıyla Macarca yayımlanmıştır. Bu destanı Macar araştırmacılar İmre Adorian ve Laszlo Puskas tercüme etmişlerdir. Her bölümle ilişkin kayıtlar, izah ve açıklamalar verilmiş, bu çeviri *Köroğlu*'nun M.Tehmasib versiyonundan yola çıkılarak neşredilmiştir. Çevirinin Önsöz'ünü Avrupa Folklor Enstitüsü'nün başkanı Mihaly Hoppal yazmıştır.

Destanın Macarca neşri Azerbaycan – Macaristan bilimsel-kültürel ilişkilerinin güçlendirilmesi açısından değerli bir kaynaktır. Türk-Macar ilişkileri ve dostluğu günümüzde çok ilerlemiştir.

***Köroğlu* Lehçe**

Bilindiği gibi, *Köroğlu Destanı*'nin dünyada üne kavuşmasında Polonya kökenli A.Chodzko büyük rol oynamıştır. Chodzko'nun Paris Milli Kütüphanesi'nde korunan *Köroğlu* (*Paris Nüshası*) elyazmalarından anlaşıldığı üzere, eseri Lehçe'ye çevirmek istemiş, an-

çak bu işi tamamlamak nasip olmamış ve destanın sonuna bu metinden 44 sayfalık Lehçe çeviri eklemiştir (Abbasov, 2007: 6, 8).

Bir başka isim olarak, XIX. yüzyılın birinci yarısında Azerbaycan'ın ünlü bilim adamı ve yazarı, tarihçisi Abbasgulu ağa Bakıhanov (1794-1846) 1819'da Kafkasya'nın başkomutanı General A.P.Yermolov'un daveti üzerine Tiflis'e gelir. Rus başkomutanlığında Doğu Dilleri tercümanlığı görevine tayin edilir. Bakıhanov Tiflis'te iken Rus yazar ve diplomatı Aleksander Griboyedov, Polonyalı şair Tadeusz Lada-Zablocki ve başka şahıslarla dostluklar kurar.

Tadeusz Lada-Zablocki (1813-1847) Kafkasya'da sürgünde olduğu yıllarda Azerbaycan'la ilgili yazılar yazmış, Bakıhanov'un yardımı ile *Köroğlu Destanı*'nin bir bölümünü Azerbaycan dilinden Lehçe'ye çevirmiş ve özünün *Şark* mecmuasına dahil etmiştir. Sonradan bu çevirini 1849 yılında *Rubon* dergisinde yayımlatmıştır. Onu da ilave edelim ki, 2013 yılında Polonya'da *Azerbaycan eposları* serisinden *Köroğlu Destanı* Lehçe olarak neşrolunmuştur.

Köroğlu Slovakça

Türk edebiyatından Slovakça'ya ilk çevirileri 1949 yılında Josef Blaskovic yapmıştır. Sonradan onun tercüme işini Vojtech Kopcan ve Xenia (Henia) Celnarova gibi Türkologlar devam ettirmişlerdir.

Josef Blaskovic'in öğrencisi Vojtech Kopcan (1940-2000) dünya halklarının destan ve efsaneleri ile ilgilenerek onlardan bazılarını, *Köroğlu Destanı*, *Nasrettin Hoca Fıkraları* da dahil olmak üzere, Slovakça'ya çevirmiş ve bu çevirileri *Eski Zaman Hadiseleri* (Pradavni pribehy) olarak adlandırdığı seride bir kaç yıl içinde yayımlatmıştır.

1981 yılında Xenia Celnarova'nın Bratislava'da *Slachetny Zbojnik Köroğlu: Turecký Epos* (Türk Eposu: Mert Eşkuya Köroğlu) adlı kitabı basılmıştır. Bu kitapta Türk halklarının efsanevi kahramanı Köroğlu'nun sadece Orta Asya'da değil, Kafkaslar, Sibirya, Balkanlar ve Türkiye'de de yaygın olduğundan, onun zulme, adaletsizliğe ve kanunsuzluğa karşı mücadelesinden söz edilir. Köroğlu'nun Bolu Beyi tarafından at yüzünden gözleri çıkarılan babasının intikamını alması ve körün oğlu ismini alarak ünlü olması da vurgulanır. Aynı zamanda, kitapta Ayvaz'ın Çamlıbel'e getirilmesi, Köse Kenan, Dağıstanlı Gül Nigar, Bolu Beyi, Hasan ve Benli Hanım, Demircioğlu, Tamara vb. olaylar da anlatılır.

Sonuç

Görüldüğü gibi, Avrupa'daki *Köroğlu* araştırmacıları zengin bilimsel bir literatür oluşturmuşlardır. *Köroğlu Destanı* Chodzko'nun sayesinde uluslararası araştırmacıların dikkatini çeken bir konuya dönüşmüştür.

Köroğlu Destanı'nin yabancı dillere tercümesi önemli bir meseledir. Bu destan folklor örneği olduğu için mensup olduğu halkın ulusal kimliğini, özellikle tarihini, bakış açısını, örf ve adetlerini içerisinde barındırır. Bu nedenle de, Türk milli kimliğinin dünyaya ulaştırılmasında, ülkeler ve uluslararası kültürel ilişkilerin kurulmasında Türk Dünyası için değerli bir hazine olan *Köroğlu Destanı*'nin büyük rolü vardır.

Makalede *Köroğlu Destanı*'nin yurtdışında araştırılmasına geniş yer verilmiş, bu alanda yazılmış bilimsel eserler sistematize ve bilimsel açıdan değerlendirilmiştir. Avrupalı *Köroğlu* araştırmacıları gözden geçirilmiş ve *Köroğlu Destanı*'nin yayını ve tetkikine adanmış literatürü özet şeklinde sunulmuştur. Bu çalışma Türk halklarının manevi-ahlaki görüşlerini yansıtan *Köroğlu Destanı*'nin Avrupa'daki yansımalarını görmek isteyen okurlar için de önemlidir.

KAYNAKÇA

- Abbaslı, İ. (1991). Aleksandr Hodzko, yoksa?.. *Yeni fikir*, 28 Mart, s.5.
- Abbasov, E. (2007). *Köroğlu Destanı'nın Poetikası (Paris Nüshası Esasında)*, filoloji ilimler namizedi alimlik derecesi almak için takdim edilmiş tezin avtoreferatı, Bakü.
- Akdağ, M. (1995). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları"*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Albright, C. F. (1976). The Azerbaijani Ashiq and His Performance of a Dastan, *Iranian Studies*, Vol. 9, Iss. 4, 220-247.
- Balakişiyev, Ş. (2005). *Köroğlu Destanı Avrupa'da*, filoloji ilimler namizedi alimlik derecesi almak için takdim edilmiş tezin avtoreferatı, Bakü.
- Boratav, P.N. (1984). *Köroğlu Destanı*, 2. b., İstanbul: Adam Yayınları.
- Cabbarlı, C. (1969). *Eserleri*, III. cilt, Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyatı.
- Caferov, A. (2012). J.Sand ve Köroğlu Eposu, *Azerbaycan Sözlü Halk Edebiyatına dair Tetkikler*, XXXVII, s.81.
- Chodzko, A. (1842). *Specimens of the Popular Poetry of Persia, as Found in the Adventures and Improvisations of Kurroglou, the Bandit - Minstrel of Northern Persia, and in the Songs of the People Inhabiting the Shores of the Caspian Sea*, London: Printed for the Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland.
- Davrijeçi, A. (1973). *Kniga İstorii*, Moskova: Nauka.
- Efendiyev, P. (1958). Köroğlu Destanı Rus Basınında, *Azerbaycan SSR EA Haberleri, Sosyal Bilimler*, No 1, ss. 53-64.
- Ekici, M. (2004). *Türk Dünyasında Köroğlu*, Ankara: Başer Matbaası.
- Haksthausen, A. (1857). *Zakavkazskiy Kray. Zametki o Semeynoy i Obşestvennoy Jizni i Otnoşeniyah Narodov, Obitayuşih Mejdu Çernum i Kaspiyskim Moryami*, I çast, Sankt Petersburg.
- Kadjarov, V. (1977). Jemçujina Narodnoy Poezii, *Literaturniy Azerbaydjan*, №12, 119-121.
- Köroğlu* (1941). Derleyen ve hazırlayan: Hümmet Alizade, Bakü: Azernesir.
- Köroğlu* (1949). Derleyen ve hazırlayan: M.Tehmasib, Bakü: Azerbaycan SSR İlimler Akademisi Neşriyatı.
- Köroğlu* (1956). Yayına hazırlayan: M.Tehmasib, Bakü: Azerbaycan SSR İlimler Akademisi Neşriyatı
- Köroğlu (Paris Nüshası)* (1997). Yayına hazırlayan: İ.Abbaslı, Bakü: Ozan.
- Longfellow, H.W. (1878). The Leap of Roushan Beg, *The Atlantic Monthly*; January; Volume XLI, No.1; pp. 30-31.
- Mustafayev, C. (1999). *İdrakin şiiriyeti*. Bakü: Hazar Üniversitesi Neşriyatı.
- Öztelli, C. (1984). *Köroğlu, Dadaloğlu, Kuloğlu*, 2.b., İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.
- Reichl, K. (1992). *Turkic Oral Epic Poetry: Traditions, Forms, Poetic Structure*. The New York & London: Garland Publishing Inc.
- Rieu, C. (1888). *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*, Londra: British Museum.
- Sand, G. (1843 a). Les Aventures et les Improvisations de Kourrouglou, Recueillies en Perse, par M.Alexandre Chodzko, *La Revue indépendante* 6, pp. 71-84, 404-458, Paris.
- Sand, G. (1843 b). Les Aventures et les Improvisations de Kourrouglou, Recueillies en Perse, par M.Alexandre Chodzko, *La Revue indépendante* 7, pp. 338-377, Paris.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 57 Eylül - Ekim 2016

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Sand, G. (2004). *Koroğlu*. Fransızca`dan Azerice`ye çevirenler: M. Abdullayeva, A.Vekilova, Bakü: Nurlan.

Sümer, F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Szilagyi, S. (2007). *İgnác Kunos, Türk Folklor Araştırmalarında Bir Öncü*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.

Tehmasib, M. (Hazırlayanı) (2005). *Azerbaycan destanları*. Beş ciltte. IV.cilt, Bakü:Lider Neşriyat.

Vambery, A. (1864). *Travels in Central Asia*, London: Cambridge Scholars Press Ltd.

İnternet kaynakları

Lalkou, I. (2005). *Alexander Chodzko as the Forerunner of Unveiling the Azerbaijani Culture in the West*, <http://www.achiq.org/anadil/VarliqYazilar1.pdf>.

Kunos, I. (1899). *Mundarten der Osmanen* (=W.Radloff, Proben der Volksliteratur der Türkischen Stämme, 8), Petersburg, <http://www.insankitap.com/kitap/roben-ignacz-kunos/230819>.